

ПРОЕКЦІЯ ОСМИСЛЕННЯ ШЛЯХІВ ПОДОЛАННЯ ТОТАЛЬНОСТІ НА СУЧАСНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Балінченко С.П.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

У статті розглядаються соціально-філософські, етичні, онтологічні та аксіологічні виміри аналізу тоталітарної моделі та тотальності в цілому, виведені через їх осмислення європейськими філософами. Окрема увага приділяється проблематиці справедливості, страждання, обов'язку та патріотизму в контексті пріоритету діалогічної взаємності та аргументативного дискурсу, зокрема, в сучасному соціокультурному просторі.

Ключові слова: тотальність, інакшість, стратегічна взаємодія, комунікативна дія, інтеграція.

Постановка проблеми. Осмислення тоталітаризму набуває у сучасному філософському середовищі особливої гостроти, оскільки ціла низка проблем отримує нової значущості за умов продукування Небуття і знецінення життя й гідності внаслідок панування тоталітарної ідеології. Проблема подолання тотальності і опору онтологічному тиску такого кшталту на особистісному і суспільному рівнях тісно пов'язана зі зрушеннями у розумінні інакшості і проблематикою самоідентифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних дослідників зазначених аспектів слід виокремити представників комунікативної практичної філософії, що спираються на попередні дослідження Х. Арндт, Е. Левінаса, М. Бубера, оскільки проблематика тоталітаризму охоплює соціально-філософський, антропологічний та етичний терени. В фокусі філософського осмислення цієї проблематики зарубіжними та вітчизняними дослідниками опинилися наступні аспекти: взаємодія людини та суспільства у сучасному плинному інформаційно-орієнтованому світі (О. Гьоффе, Б. Вальденфельс, Р. Дарендорф, Е. Гідденс, М. Кастельс, З. Бауман, В. Лях, Л. Ситниченко), зіставлення системи та життєвого світу та зіставлення інструментального й комунікативного шляхів побудови інтеракції (Ю. Габермас, К.-О. Апель, А. Єрмоленко), проблема марного страждання й відповідальності (В. Малахов), а також проблеми націоналізму та толерантності (Е. Сміт, Л. Пилипенко, О. Гудима, Г. Касьянов).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нові виміри людського та суспільного буття, неможливість повернення людства у стан «до Аушвица» та переоцінка таких категорій як «справедливість», «страждання», «обов'язок», «патріотизм», «стабільність», «добропорядність» та інших, призвели до нагальної потреби у пошуках, з одного боку, втраченого онтологічного й аксіологічного сенсу, а з іншого боку, методів аналізу тоталітарної моделі з прогностичною та превентивною цілями. З огляду на соціокультурні зрушення у сучасному українському суспільстві, такий аспект проблеми як особистісний і колективний опір тотальності набуває особливого значення.

Мета статті. В статті пропонується компаративний огляд історично сформульованих підходів до аналізу тоталітарної моделі та окреслення шляхів подолання тотальності через аргументацію, діалог та гармонізацію інакшості.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до історії вивчення тотальності, слід звернути увагу на зауваження Х. Арндт щодо здатності тоталітарної моделі до відтворення та підтримки системи у стані нестабільності [4, с. 48]. За таких умов виникає викривлення поняття добропорядності та

провини. Зокрема, в есе «Організована провина», дослідниця аналізує приклади того, як «добропорядні сім'янини», спираючись на міфологему осуду бунту, беруть участь у масовому знищенні людей і перетворюються на функціонерів, абстрагуючись від особистісної відповідальності та перекладаючи провину на тих, хто продукував накази [5, с. 53]. Такий розділ особистого й загального, що уможливило виправдання неморальних дій «професійним обов'язком» призводить до деструктивного ігнорування суб'єктів та фактів і, на думку Х. Арндт, є явищем інтернаціональним. Вона також застерігає, що фокусування на своєму оточенні через ізоляцію від відповідальності вищого кшталту – це загроза, що продовжується попри фактичний стан присутності чи припинення окремої тоталітарної моделі. В свою чергу, аналізуючи цей стан ізоляції, Е. Левінас фокусується на несправедливості, яку неможливо пробачити стосовно Третього, як царині відповідальності. Саме ізолюваність і відсутність спільного простору, співрозмовників є причиною панування тотальності. Так само й Ханна Арндт зазначає ізолюваність та безсилля, а також зруйновану людську здатність до засвоєння досвіду й продукування інтенцій як наслідок «залізного кільця тотального терору» [4, с. 528]. Подолання тотальності й розбивання системи ж, на думку Е. Левінаса, відбувається через Обличчя, «співрозмовник як буття й стосунок із буттям співрозмовника, тобто мовлення, ставить нас над тотальністю» [7, с. 40]. Отже саме взаєморозуміння та взаємна відповідальність стають механізмами подолання тоталітарного викривлення особистості й комунікації взагалі. В цьому контексті, перехідний стан побудови Я-концепції, що має місце й у сучасному українському соціумі, спирається на визначення етичної межі відповідальності і професійного обов'язку – саме це призводить до фокусування на боротьбі з корупцією і окресленням етичної категорії гідності у якості визначальної для Я-концепції суспільства як колективного суб'єкта.

Представники комунікативної практичної філософії, аналізуючи тотальність та життєвий світ, наголошують на необхідності перевірки та аргументації стосовно традиційних ціннісних уявлень та картин світу, розмежовують стратегічну дію та комунікативну дію, спрямовану на аргументативно здійснюване взаєморозуміння в межах дискурсу. К.-О. Апель, критикуючи комунітаризм як феномен дискурсу, розглядає апіорі комунікативної спільноти та ідентичності особистості в площині відносин з партикулярною традицією суспільства. Осмислення цих питань завершується формулюванням проблеми можливості та необхідності патріотизму в сучасному світі взагалі [3, с. 375]. В свою чергу, Ю. Габермас стверджує неможливість подолання

колективної однини історії плюралістично [6, с. 352], вона втім може реалізуватись через дискурсивну аргументацію, що не виключає комунікативних чи нормативних вимог жодного суб'єкта, хоча б і гіпотетично залежного від результату такого дискурсу. Адже саме в такій ситуації ствердження системи тотальності й деструктивне ігнорування суб'єктів видається малоймовірним.

Ще однією проблемою аналізу та подолання тотальності є проблема пошуку суспільної автентичності. Звертаючись до проблематики автентичності взагалі та, зокрема, до шляхів формування ідентичності, Ч. Тейлор виділяє оточення значущих смислів як критерій визначення власної самобутності. Неможливість виключення історії, потреб солідарності та самого суспільства з кола значущості за межами індивідуальної самості є гарантом нормативної амортизації руйнівного впливу ізолювання та відчуженості не лише на взаємодію, а й на сферу комунікації взагалі. Відкриття ідентичності через зовнішній діалог як почасти актуалізований внутрішній, за Ч. Тейлором, надає ваги визнанню, тобто залежить певним чином від смислів, що продукуються іншими учасниками зазначеного діалогу та можуть бути засвоєними й вірно інтерпретованими. Спростування монологічної побудови ідентичності на основі необхідного припущення обміну значущими смислами, а також потреби у визнанні, що належить ідентичності саме суспільного походження [9, с. 42], задовольняє твердженню про існування критеріїв значущості, які актуалізуються під час зазначеного обміну. Звичайно, зосередження на самості є руйнівним для неї через знищення ціннісних стандартів самобутності як виборів смислів. Відступаючи від суто інструментального розуміння об'єднань, Ч. Тейлор зазначає, що автентичність як грань індивідуалізму не тільки наголошує на свободі особи, а й «пропонує моделі суспільства» [9, с. 39]. Таким чином, уявлення про те, як люди повинні жити разом, проектується на суспільство і певною мірою свідчать про основні вісі встановлення ідентичності надіндивідуального рівня, що містить поняття, які можуть бути застосованими в укладанні стратегій обміну інформацією з іншими суспільствами як носіями такого рівня ідентичності. Але самозаглиблення теперішнього „Я-покоління”, яке Ч. Тейлор визначає як хворобу сучасності на „нарцисизм”, проектуючись вищезазначеним чином на відношення між суспільствами, є перешкодою у побудові перспектив досягнення спільної мети. Адже ізолюване самовизначення, продиктоване цією тенденцією, насправді, блокує саме себе через звуження горизонтів значущості. Ті моделі суспільства, що зумовлюються таким розумінням, в свою чергу набувають ознак інструментального ставлення до взаємодії як, перш за все, до джерела власних набутків, відповідним чином організовуючи інформаційні засоби впливу та застосовуючи маніпулятивні операції стосовно інших учасників комунікації.

Подібне розуміння взаємодії сучасних суспільств та пошуки витоків диспропорцій цієї взаємодії у пріоритеті інструментального мислення взагалі як другої хвороби сучасності, виділеної Ч. Тейлором, замикає коло «Я-покоління». Це відбиває зв'язок усіх проєкцій сучасного «нарцисизму»: людини, суспільства, контактних суспільств так, що у відносинах «людина-людина», «людина-суспільство», «суспільство-суспільство» та «суспільство-людина» інструментальне мислення призводить до інформаційного деспотизму, роблячи акцент на самовизначенні, а не взаємному збагаченні. Досягнення згоди

та формування спільного простору, за таких умов, відбувається за допомогою регулятивних механізмів комунікації, що забезпечують соціальні процеси сьогодення.

В контексті наведених обміркувань залежностей між індивідуальним самовизначенням і формуванням ідентичності суспільства взагалі, актуальності також набуває запропоноване М. Уолцером дослідження толерантності як формотворчої стосовно патернів взаємодії суспільств категорії, що впливає на інформаційно-інтенційний обмін і є амортизатором вищезазначеного інформаційного деспотизму. Він стверджує, що «проект епохи постмодерну підтримує будь-який вид спільної ідентичності і стандартної поведінки; він сприяє розвитку суспільства, у якому займенники у множині „ми” і „вони” (або навіть змішані займенники „ми” і „я”) не мають постійного значення [10, с. 103]». Неможливість пізнання відмінностей без усвідомлення тотожності надає самовизначенню суспільства своєрідний напрям: толерантність до інших через розуміння засад власної інакшості і всезагальної спільності.

Втім, Е. Левінас у дослідженні Думки-про-Іншого робить акцент на несиметричності відносин «Я-Інший». Тож Третій як прорив у сферу спільності означає, що як індивідуальне, так і надіндивідуальне самопізнання керується наслідками зустрічі з Обличчям іншого. Цей стан «вимогливої беззахисності» Іншого є викликом, зіткнення з яким потребує докладання зусиль для актуалізації міри відповідальності, що міститься на момент зустрічі як у «Я» індивідуальному, так і у тотальному «Ми», таким чином випробуючи спроможність «Я» чи «Ми» до суб'єктивності. Самоствердження власної тотожності через Інших, у тому числі інтерпретація, яку дає Е. Левінас спинозівському терміну *conatus essendi* (схильність буття повертатися до себе [7, с. 288]), потребує вищезазначеної категорії Третього як прориву у тотальність з одночасною актуалізацією етичних засад взаємодії. Адже з підвищенням рівня тотальності, відповідальність позбувається потреби у взаємності, тобто симетричності, набуваючи потенціальних якостей потенціально позитивного сприйняття позиції Іншого, якщо вона не перешкоджає абстрактному Третьому у реалізації його онтологічних вимог.

К.І. Якимець застерігає, що спроба встановлення моральної загальнозначущої одноманітності обов'язково є пов'язаною з відмовою від самоідентифікації. Тобто визначення Чужого через визнання Свого таким, що містить цю загальну значущість, здатне привести до розуміння, що «чужа релігія – забобони; чужа логіка – абсурд; чужий порядок – хаос [11, с. 42]». Отже, питання сприйняття Іншого та Чужого залишається гострим та відкритим. Оскільки зовнішній діалог різних культур є майбутнім внутрішнім для них, непорозуміння на цьому етапі впливає на виокремлення Своїх та Чужих елементів у контактній культурі.

Від зворотного боку тотальної відповідальності застерігає А.К. Якимович, що розгалужує поняття Іншого та Чужого. Він наголошує на тому, що у випадках, коли на Іншого надівають так звану «маску людини», виходить мультикультуралізм як своєрідна стратегія домінування [12, с. 60]. У такому контексті відчуття відповідальності виводиться як ствердження свого «Ми» на кшталт джерела культурної легітимізації, тобто суб'єктивну потенціальність прийняття рішень стосовно Іншого, які заздалегідь вважаються позитивними. Подібне самовизначення через встановлення домінування є такою ж маніпуляційною технологією, як і примірювання «маски не-

людя» у месіанському приниженні, що спирається на спробу самоусвідомлення суспільства як обраного, причетного до неординарної мети. В цьому випадку суспільна ідентичність також формується у контакті з Іншим. Але від того, яким чином визначається цей простір «не-Ми», залежать механізми організації спільного середовища взаємодії. Адже контакт «Ми» з Іншим та контакт «Ми» з Чужим є фундаментально різними з точки зору очікуваних результатів. Якщо у першому прикладі може йти мова про взаємний вплив і збагачення, принаймні у певних межах, то другий означає активне застосування прийомів захисту або агресії стосовно «нелюдей», що укладають міфологічну картину світу «Ми та Чужі». Це означає, що самопізнання як одержання інформації та як пізнання меж втручання здійснюється в обох випадках. Але тонка лінія розмежування Іншого та Чужого постійно повертає «Ми» до дилеми ізоляції та взаємодії. Тому вирішення цієї дилеми, пошук відповіді на виклик – і є актом самоідентифікації суспільства на шляху ствердження інформаційної структури центрального поняття «Ми» на противагу тотальності.

Висновки і пропозиції. Таким чином, огляд вимірів тотальності та, зокрема, визначення категорій Чужого й Іншого, а також Свого дозволяє дійти низки висновків.

Методологія аналізу та осмислення тоталітарної моделі спирається на вивчення міфологем єдності, інакшості та обов'язку в інтерпретаціях фактів, де норм на основі цих моделей. Великого значення набуває також вивчення засад інтерсуб'єктивності та аргументованого дискурсу урахуванням гіпотетичних учасників – зі ствердженням неприпустимості нехтування Третім та неможливості примирення з його стражданням. В такому контексті особливо значущими є оцінки можливостей і спотворень ідеї націоналізму й патріотизму. Розглядаючи націоналізм як «онтологію знизу», від землі та крові, вітчизняний дослідник В. Малахов принципово протиставляє йому любов як «онтологію зверху», де важливо, до чого людина здатна дорости [9, с. 41]. Саме такий онтологічний вектор дозволяє казати про подолання тотальності і відповідь на той виклик Небуття, який, на жаль, не залишився тільки у ХХ столітті, а пульсує у сучасному світі щоразу як поняття гідності і безпеки комунікативного простору ставиться під загрозу. Тому дослідження тотальності в ключі подолання онтологічної відокремленості, пошуку простору «між» суб'єктами, а також Обличчя Третього як виміру відповідальності поза родовою специфікою, що спирається на злиття індивідуальних волей, не втрачають своєї актуальності за доби сучасності.

Список літератури:

1. Apel K.-O. Understanding and explanation. A transcendental-pragmatic perspective : Transl. by G. Warnke / K.-O. Apel [Текст]. – Cambridge etc. : MIT press, 1984. – 293 p.
2. Habermas J. Communication and the Evolution of Society // Transl. and with an introduction by T. McGarthy / J. Habermas [Текст]. – London : Heinemann, 1979. – 239 p.
3. Апель К.-О. Спрямування англо-американського комунітаризму в світлі дискурсивної етики / К.-О. Апель // Комунікативна практична філософія : За ред. А.М. Єрмоленка [Текст]. – К. : Лібра, 1999. – С. 372-394.
4. Арендт Х. Джерела тоталітаризму [Текст] / Х. Арендт. – М. : «Текст», 2008. – 584 с.
5. Арендт Х. Скрытая традиция [Текст] / Х. Арендт. – К. : Дух і літера, 2005. – 584 с.
6. Габермас Ю. Про суб'єкта історії. Деякі міркування щодо хибних альтернатив / Ю. Габермас // Комунікативна практична філософія : За ред. А.М. Єрмоленка [Текст]. – К. : Лібра, 1999. – С. 346-354.
7. Левінас Е. Між нами: дослідження Думки-про-іншого [Текст] / Е. Левінас. – К. : Дух і літера: Задруга, 1999. – 312 с.
8. Малахов В.А. Уязвимость любви [Текст] / В.А. Малахов. – К.: Дух і літера, 2005. – 560 с.
9. Тейлор Ч. Етика автентичності [Текст] / Ч. Тейлор. – К. : Дух і літера, 2002. – 128 с.
10. Уолцер М. Про толерантність [Текст] / М. Уолцер. – Харків: Видавнича група „РА Каравела”, 2003. – 148 с.
11. Якимець К.И. Свое и чужое [Текст] / К.И. Якимець // Вопросы философии. – 2003. – № 11. – С. 28-42.
12. Якимович А.К. «Свой – чужой» в системах культуры [Текст] / А.К. Якимович // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 48-60.

Балинченко С.П.

Буковинский государственный финансово-экономический университет

ПРОЕКЦИЯ ОСМЫСЛЕНИЯ ПУТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ТОТАЛЬНОСТИ НА СОВРЕМЕННЫЕ ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Аннотация

В статье рассматриваются социально-философские, этические, онтологическое и аксиологические измерения анализа тоталитарной модели и тотальности в целом, выведенные через их осмысление европейскими философами. Отдельное внимание отводится проблематике справедливости, страдания, долга и патриотизма в контексте приоритета диалогической взаимности и аргументативного дискурса, в частности, в современном социокультурном пространстве.

Ключевые слова: тотальность, инаковость, стратегическое действие, коммуникативное действие, интеграция.

Balinchenko S.P.

Bukovyna State University of Finance and Economics

COGNITIVE MAPPING OF TOTALITY COUNTERACTING WAYS IN THE MODERN INTEGRATIONAL PROCESSES

Summary

The article reveals a set of social-philosophical, ethical, ontological and axiological dimensions of totalitarian model and totality analysis, which can be found in European philosophers' investigations. Particular focus is placed on the problems of justice, suffering, duty, and patriotism in the context of dialogical unity and argumentative discourse being the priorities. The modern socio-cultural space is taken into account as well.

Keywords: totality, otherness, strategic interaction, communicative interaction, integration.

УДК 13

ИМПЕРАТИВ ЛЮБВИ В ВИЗАНТИЙСКОМ БОГОСЛОВИИ

Кононенко Т.В.

Буковинский государственный финансово-экономический университет

В статье содержится анализ проблемы любви в византийском богословии, в частности, учениях Каппадокийских отцов, Псевдо-Дионисия Ареопагита и Максима Исповедника. Любовь рассматривается в контексте обожения и спасения. Это своеобразный мост через онтологическую пропасть, лежащую между творцом и творением, путь к соединению и преобразению всего сущего, бессмертию. Анализируется положение о необходимости сублимации человека, соответствия статусу истинного христианина. В качестве образца исследуется монах-подвижник.

Ключевые слова: византийское богословие, свобода, любовь, спасение, обожение, монашество.

Постановка проблемы. Любовь – фундаментальная потребность, ценность человека, от которой зависит его полноценное развитие, реализация личностного и творческого потенциала. Это основа диалогических отношений, которая обеспечивает полноту, содержательность и гармоничность жизни. В любви человек культивирует уважение, понимание, сочувствие, что способствует гуманизации общественных отношений, стимулирует созидательные тенденции во всех сферах жизнедеятельности.

Следует заметить, что сегодня философия любви является актуальным и перспективным направлением, которое не только актуализирует проблемы экзистенциального порядка, но и предлагает путь их эффективного разрешения.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы нравственного совершенствования, духовности находятся в центре внимания Т.Г. Аболиной, Д.С. Берестовской, Ф.В. Лазарева. Свое видение любви, ее места в истории философии предлагают В.А. Малахов, В.Э. Туренко. Особо следует выделить работы Н.В. Хамитова и С.А. Крыловой в области метаантропологии и андрогин-анализа. Проблема пола и гендера представлена в работах О.Е. Гомилко, В.И. Жулай, В.А. Суковатой.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Как правило, проблема любви рассматривается довольно узко – в контексте проблемы пола. Недостаточно разработанными являются линии соотношения базовых ценностей (свободы и любви), аксиологической наполняемости любви (компоненты, их определение и анализ), сублимации любви (стадии развития). Дискуссионными остаются вопросы понятийного аппарата.

Формулирование целей статьи. Целью статьи является анализ проблемы любви в византийском

богословии, в частности, учениях Каппадокийских отцов, Псевдо-Дионисия Ареопагита и Максима Исповедника.

Изложение основного материала. Христианство формирует новую антрополого-аксиологическую модель, новое понимание природы и сущности человека, его места и роли в мире. Святой Апостол Павел определяет три фундаментальных основы: «... вера, надежда, любовь; но любовь из них больше [1 Кор. 13:13]». Любовь возводится на высший уровень, идентифицируется с Богом: «Бог есть любовь, и пребывающий в любви пребывает в Боге, и Бог в нем [1 Ин. 4:16]». Принципиальное положение: христианская любовь тотальна. Любовь к Богу предполагает любовь к миру, в свою очередь, любовь к миру – любовь к Богу. Как справедливо отмечает С.С. Хоружий [5], за этим стоит глубокая мистическая диалектика и внутренняя борьба, поскольку и в одной, и в другой любви имеются тенденции к самозамыканию. Двудеиная любовь – к Богу и миру – призвана соединить все сущее, восстановить изначальную целостность, даровать спасение и бессмертие.

Смысл – не пассивное созерцание божественной сущности, а активное восхождение любви. Новый Завет призывает любить и ближнего, и дальнего, и друга, и врага. Христианская любовь не знает предпочтений и исключений. Десять заповедей Ветхого Завета теряют свою актуальность в Новом Завете: «Вы слышали, что сказано: око за око и зуб за зуб.

А Я говорю вам: не противься злому. Но кто ударит тебя в правую щеку твою, обрати к нему и другую;

и кто захочет судиться с тобою и взять у тебя рубашку, отдай ему и верхнюю одежду;

и кто принудит тебя идти с ним одно поприще, иди с ним два.